

kortstondig leven geleid'. In de bijlage is echter een lijst met wijsaanduidingen opgenomen, die het tegendeel bewijst: vele melodieën zijn wel degelijk jarenlang populair gebleven. Je vraagt je af waar Cordes dit soort uitspraken op heeft gebaseerd.

Het boek biedt een mooi chronologisch geordend overzicht van het leven en werk van Jan Zoet, in acht hoofdstukken (2 tot en met 9), vanaf het moment van Zoets eerste publicatie tot aan het jaar van zijn dood. Het eerste hoofdstuk bevat een inleiding en verantwoording, hoofdstuk 10 behandelt het 'Mengelwerk' (gedichten die geen plaats in de chronologie konden krijgen) en hoofdstuk 11, 'Zoets faam in de loop der eeuwen', beschrijft de reputatie van de auteur. Er zijn in totaal negen bijlagen opgenomen, onder meer de bibliografie van Zoet, een overzicht van de door hem gebruikte wijsaanduidingen, zijn zestien zinspreuken, zijn iconografie (met aardige portretten), en een lijst spreekwoorden en zegswijzen (waaronder intrigerende, zoals 'Een Vinck vliegt zelden alleen', volgens het *WNT* alleen bij Zoet te vinden, en daarmee een *hapax* die voor vele interpretaties vatbaar is). Het boek bevat geen samenvattende conclusie, wat feitelijk ook niet nodig is, aangezien er geen echte vraagstelling aan het onderzoek ten grondslag lag. Zelf noemt Cordes zijn onderzoek 'descriptief en analytisch', waarbij de laatste term vooral betrekking lijkt te hebben op de analyse van de afzonderlijke werken en niet zozeer op Zoets oeuvre als geheel. Het voornaamste doel van de studie: het tonen van de veelzijdigheid, verrassendheid en kwaliteit van het literaire werk van Zoet, is zeker bereikt, dat wil zeggen: verrassendheid en veelzijdigheid komen goed uit de verf, maar de literaire kwaliteit van Zoets poëzie iets minder, door vage karakterisering als 'een zeer leesbare klucht' en 'een goed speelbaar stuk', die verder niet worden toegelicht of uitgewerkt.

Welke van de twee benaderingen is nu te verkiezen? Wat mij betreft hebben ze allebei hun charme. Beiden geven nieuwe informatie, beiden brengen voor het eerst een enorme hoeveelheid gegevens systematisch bij elkaar. Het punt waarop de twee dissertaties elkaar raken – naast het jaartal 1674 (waar de een ophoudt, begint de ander) – is vanzelfsprekend het theater. Jan Zoet was een man van het toneel en schreef bovendien enkele politieke toneelstukken. Op dat vlak kunnen de twee studies elkaar dan ook zeker aanvullen.

Als ik toch een persoonlijke voorkeur zou moeten uitspreken: liever de wat zakelijke en problematiserende werkwijze van Van der Ha-

ven, dan de nogal gedetailleerde wijdlopiegheid van Cordes (het pagina's lang Te Winkel-achtig navertellen van toneelstukken werkt niet bepaald enthousiasmerend). Wat intussen wel indruk maakt is Cordes' jarenlange volharding, die in deze tijd van ultieme efficiëntie langzamerhand verloren dreigt te gaan. Tegenwoordig wil de wetenschapper zo snel mogelijk ter zake en ter perse komen – een proefschrift in drie, vier jaar, een artikel in een week, een recensie in een dag. Maar soms kan het goed zijn om te wachten. 'Een peer, mijne heren, is een vrucht die haar moment heeft', schreef J.W.F. Werumeus Buning zeventig jaar geleden al in *Nieuwe avonturen met een pollepel*. Publiceren is als peren eten, je moet het niet te laat doen en niet te vroeg. Ook een geschreven stuk heeft tijd nodig om in te dalen.

Dat Jan Zoet in je kleren is gaan zitten, dat de Amsterdamse predikanten zich in de bank van je werkkamer hebben genesteld, dat de Hamburgse diplomaten onverhoeds achter struiken in de tuin opduiken, dat het onderwerp kortom in je bloed is gekropen (dus al met al toch Pieters' 'warmte en tederheid', of misschien zelfs wel Huizinga's 'historische sensatie', omdat echte objectiviteit in ons vak nu eenmaal niet mogelijk is, al wilden we dat lange tijd wel geloven) – is dat wat de moderne lezer en subsidiegever wil voelen als hij historisch letterkundige studies leest? Welke benadering je dan ook kiest, zo'n begeesterde vink vliegt zelden alleen.

Natascha Veldhorst

G.R.W. Dibbets, Johannes Vollenhove (1631-1708), dominee-dichter. Een biografie. [Hilversum: Verloren] 2007. – 439 pp. ISBN 978 90 8704 003 1. € 39,-.

'Een van onze beste dichters'. Zo heette Johannes Vollenhove nog in 1886 (zie dit boek, p. 9), kort voordat hij definitief uit de canon zou vallen en alleen nog herinnerd zou worden als een van 'Vondels zonen', en als zodanig een typische representant van zijn periode, een tijd van nabloei en epigonisme. Het is inmiddels wel duidelijk (zie het jongste deel uit de nieuwe literatuurgeschiedenis, *Een nieuw Vaderland voor de Muzen*, m.n. hoofdstuk 6) dat die periode daarmee onrecht wordt gedaan. Maar ook over Vollenhove zelf is meer te zeggen. 'Epigoon' is een kwalificatie die iemand alle persoonlijke verdienste ontzegt. Veel beter wordt hij omschreven als iemand die precies het soort poëzie schreef dat men in zijn tijd als 'grootte poëzie'

beschouwde, vol 'vloeiendheid en konst der tale, schrandre vonden en verhevene gedachten' om Geeraardt Brandt te citeren (p. 65); een poëzie die niet terugschrikt voor 'galmen' en vooral niet voor het wóórd 'galmen' (p. 61). Inmiddels is de smaak daarvoor wel totaal verdwenen, maar het zijn niet de minst interessante figuren die zo goed in hun tijd passen. Vollenhove was een beroemd dichter en een gevierd predikant, die al op zijn vierentwintigste, na een krappe twee jaar als dominee in een gehucht op de Drentse hei, beroepen werd in de Overijsselse hoofdstad Zwolle en uiteindelijk kwam te staan in Den Haag, waar hij preekte voor de hoogste kringen. Een carrière waar menigen jaloeis op mocht zijn. Vier jaar nadat hij met emeritaat was gegaan, 'nog fris van geest', stierf hij op 14 maart 1708 in Den Haag. Hij werd herdacht in een bundel *Lykgedichten*; zijn eigen poëzie werd herdrukt onder andere in 1715 en 1750 en van een selectie uit zijn preken, gebundeld onder de titel *De heerlykheit der rechtvaardigen*, verscheen in 1743 nog een derde druk.

Het zijn overigens niet de dichter en de dominee die aan de wieg staan van deze biografie. De auteur is in eerste instantie geïnteresseerd geraakt in Vollenhove vanwege diens werk als taalkundige. Al in 1991 bezorgde Dibbets een uitgave van Vollenhoves 'Aan de Nederduitsche schryvers', een leerlicht met wenken voor een zuiver en regelmatig gebruik van het Nederlands (*Vondels zoon en Vondels taal*. Amsterdam, Stichting Neerlandistiek vu), en zo is er al meer aan dit boek voorafgegaan. Het is de vrucht van een steeds diepergaande geboeidheid door deze figuur; uiteindelijk is de paragraaf over de 'taalkundige' zelfs maar een betrekkelijk kort subhoofdstuk geworden.

Voorop staat de biografie. We kenden al een uitvoerig, om niet te zeggen wijdlopieg artikel van Posthumus Meyjes (1921), maar veel serieus bronnenonderzoek lijkt daar niet voor verricht te zijn. Hier wordt alle informatie uit de eerste hand gegeven, rijk gestoffeerd met citaten uit registers, notulen, acta, brieven en niet te vergeten gedichten, want Vollenhove heeft daarin geregeld op zijn eigen leven en belevenissen gereflecteerd. Hij was iemand die iets te bieden had en zijn ogen de kost kon geven (zie bijv. zijn dagboek van een verblijf in Londen in 1674). We leren hem kennen als predikant, echtgenoot, vader, vriend, als 'netwerker' in de Republiek der Letteren: het wordt allemaal voorbeeldig gedemonstreerd, met aandacht voor de (meestal kleine) fricties die voortkwamen uit zijn positie als predikant van de publieke kerk. Zo bleef zijn re-

latie met Geeraardt Brandt, remonstrants predikant, bij alle wederzijdse bewondering ietwat gecompliceerd; Dibbets spreekt van een 'broze vriendschap waarbinnen de godsdienstige verschillen vanaf het begin als een te omzeilen klip werden aangemerkt' – en een niet altijd makkelijk te omzeilen klip. Wat voor iemand was Vollenhove? Opvliegend, lichtgeraakt (p. 196-197)? Een voorzichtig man, een opportunist (zie de 'terugblik', p. 415)? Iemand die bij de dood van een zoon vooral schijnt te treuren over de verloren investering (p. 412)? Er is, zoals meestal, veel, maar tegelijkertijd weinig over te zeggen.

Van de dichter en de predikant weten we meer en die vormen het voornaamste onderwerp van het grote, vierde hoofdstuk, 'Vollenhove: man van het Woord'. 'Dominee-dichter' mogen we hem van Dibbets niet noemen (p. 11): de aanduiding op het titelblad 'is nadrukkelijk niet bedoeld als een samenstelling, waarin het laatste lid semantisch is en het eerste specificierend, maar als een aanduiding van twee [...] onderscheiden werelden'. Men kan zich afvragen of een andere titel dan niet handig was geweest, maar het wordt duidelijk genoeg dat Vollenhove als dichter meer was dan een rijmende dominee. Hij was predikant, en dichter in zijn vrije uren; dichter in de geest van Vondel en predikant in de geest van Dordt. Twee werelden inderdaad, en de bekende uitspraak van Vondel ('Daar is een groot licht in dien man, maar jammer dat hij een Predikant is'; aangehaald op p. 61) laat zien dat de combinatie niet voor iedereen onproblematisch was. Maar zo zag hij dat zelf niet – eerder integendeel. Ook als dichter kon hij 'verkondigen': zie alleen al de titel van het werk waarmee hij furor maakte en dat het langst is gelezen: *Kruistriomf* – een titel trouwens die in één woord de hele vollenhovianse, barokke stijl representeert. En als predikant spaarde hij zijn gevoel voor drama en schoonheid van taal niet. Dat zal (voor een deel) zijn succes ook verklaard hebben. Dat is overigens iets waarover we bij Dibbets niet echt veel wijzer worden, ik kom daar nog op terug.

De taalkundige komt zoals gezegd aan de orde aan het slot van het centrale hoofdstuk, voorafgegaan door een paragraaf over Vollenhove als verzamelaar, speciaal boekenverzamelaar. Hij bezat een respectabele bibliotheek, waarvan de catalogus bewaard is: veel theologie uiteraard, maar daarnaast veel dat wijst op een veelzijdig ontwikkeld, 'weetgierig mens' (p. 384). Al met al biedt dit boek een schat aan gegevens over de man, zijn werk en zijn omgeving. Een 'leesboek' vind ik het niet maar het is, ook door de gedetailleerde inhoudsopgave, goed bruikbaar als naslagwerk.

Als ik er iets mis, dan is het 'interpretatie'. Vollenhove was zoals gezegd, een beroemd dichter en een gevierd prediker. De dichteres Geertruid Gordon kende de *Kruistriomf* uit haar hoofd; diverse hoorders van zijn preken werden tot tranen bewogen. Maar waarom eigenlijk? Een onwelwillende lezer zou uit de hoofdstukken over de preken net zo goed kunnen afleiden dat het stierlijk vervelende sessies waren. 'Nauwgezette explicatie bij elke zin, bij elk woord over de gekozen tekst, filologische beschouwingen aangaande de weergave ervan in diverse talen [...], de uitleg ervan, onder kritische verwijzing naar hetgeen talrijke oude en recente [...] bijbelvorsers hadden aangereikt: het vormde de kern van de preken' (p. 346). De actualiteit speelde een rol, maar op een wijze die in die tijd 'zeer gebruikelijk' was (p. 354) – en kruipend in de huid van die onwelwillende lezer denk ik dan aan 'voorspelbaar'. Er is sprake van 'extreem' geleerdheidsvertoon, van een 'de gelovigen verblindende pronkzucht' (p. 358); van betogen die, behalve met een aaneenschakeling van teksten uit de Schrift en met schriftbewijzen voor alles wat werd geponoerd, gelardeerd [zijn] met aanhalingen en exclamaties in Hebreeuws, Grieks en Latijn [...] (p. 360). Dat alles klinkt nu niet bepaald als een aanbeveling. Waarin zat de magie die Vollenhoves woorden en verzen kennelijk toch hebben uitgeoefend? Weliswaar wordt er ruim geciteerd, maar het is een illusie te denken dat de teksten alleen daarmee tot leven komen. Zo staat er op p. 355-356 een lang fragment uit een preek waarin Vollenhove herinnert aan de dramatisch verlopen zeeslag bij Lowestoft (1665). Dibbets besluit dan: 'Na het lezen van een dergelijke beeldende passage verbaast het niet dat Coccius [...] erop heeft gewezen dat Vollenhove de tranen los heeft gepreekt' (p. 356). Ik denk dat er meer nodig is om lezers van nu zich daar niet over te laten verbazen. Wie dit massieve blok geëxalteerd proza leest, kan zich met evenveel recht verbazen dat mensen daar iedere zondag (minstens) een uur lang naar kwamen luisteren. Citaten kunnen contra-illustratief zijn... Het helpt ook niet dat ze in dit boek allemaal vol staan met woordverklaringen tussen vierkante haken, tot twee of drie per regel, wat elke vaart aan de lectuur ontnemt. Ik denk dat de originele glans van dit soort passages beter overkomt in een gemoderniseerde versie, met op zijn minst alinea's en een inzichtelijke interpunctie – al blijft het ook dan behelpen, en vraag ik nu wellicht te veel of onderschat ik het type lezer voor wie dit boek gemaakt is. Toch: meer literair-analytisch commentaar (in een boek met deze titel) zou welkom geweest zijn: over bij-

voorbeeld de parallelismen en de anaforen, en over de pathetische stijlfiguur van de *evidentia*. Zo vanzelfsprekend is het allemaal niet (meer). *Mutatis mutandis* geldt dezelfde bedenking voor de behandeling van de poëzie (al ontbreken lees-aanwijzingen niet helemaal, vergelijk de wel nuttige notities bij *Kruistriomf*, p. 59-61).

Nog een detail: een paar zetfouten mogen (en ze zijn er), maar dat op p. 24 de namen van Hooft en Huygens verwisseld zijn, is toch echt een beetje te zot ('in Vollenhoves geboortejaar werd Huygens vijftig en Hooft vijfendertig jaar oud'). En waarom ontbreekt eigenlijk een, al was het maar voorlopige, inventarisatie van de gedichten (p. 418)? Of van de preken? Ik neem aan dat de auteur het nodige materiaal toch wel in huis heeft en zulke lijsten zijn alleen maar handig voor het verdere onderzoek, waar ten slotte ook een paar goede suggesties voor worden aangereikt.

Ton van Strien

Marco Prandoni, *Een mozaïek van stemmen. Verbeeldend lezen in Vondels Gysbreght* van Aemstel. Hilversum: Verloren, 2007. – 208 pp. ISBN 978 90 8704 022. € 20,-.

Menno ter Braak heeft geen gelijk gekregen met zijn veronderstelling dat 'het gesprek met de vorigen' niet meer met Vondel gevoerd zou kunnen worden, omdat deze een 'al te vorige', een dode, zou zijn geworden. (*Verzameld werk*, iv, 166-167) Integendeel, gedurende de laatste vijftig jaar is Vondel onderwerp geweest van vele studies, die steeds weer mogelijkheden te over boden voor discussie. Op een bijzondere manier is dat ook nu het geval in de dissertatie van Prandoni.

De auteur beperkt zich tot het uiterste door zich slechts op Vondels dramatisch werk, nog weer toegespitst op de *Gysbreght*, te richten met de bedoeling 'de steeds meer uit elkaar drijvende interpretaties opnieuw te bekijken en Vondel stuk te herijken'. (p.12) Prandoni analyseert hiertoe de tragedie vooral vanuit intertekstuele verbanden die Vondels bronnen van inspiratie zijn geweest en die door het contemporaine publiek konden worden gemobiliseerd. Ook de renaissanceistische genreconventies en de functies van narrativiteit acht hij belangrijk; aparte aandacht besteedt hij aan de in het drama gepresenteerde *gender*-representaties.

Prandoni spreekt van een soms 'wurgende inkadering' (p. 43) vanwege het inweven van zo vele preteksten, maar heft het negatieve van deze formulering op met zijn terecht opmerking dat juist zo'n dwingend referentiekader alert moet maken